

SIGURNOST ČOVJEKA U VLADAVINI UMJETNE INTELIGENCIJE

UVODNA RIJEČ

Dronovi kojima se snima površina zemlje ili aktivnost ljudi u sigurnosne ili istraživačke svrhe, automatski asistenti na *chatovima* platformi komercijalnih banaka ili pak visokosofisticirani roboti koji su postali nezamjenjivi u medicinskoj dijagnostici i invazivnoj kirurgiji ili adjuvantnoj terapiji zračenja postaju neminovno dio života svakog čovjeka koji prebiva u suvremenim razvijenim zemljama; njihovo djelovanje otvara niz pitanja, ukazuje na postojeće zakonske praznine i izaziva rješavanje potencijalnih problema koje galopirajuće usavršavanje umjetne inteligencije (arteficial intelligence, u daljnjem tekstu: AI) može imati za čovjeka.

Upravo potencijalna opasnost da se mogućnosti AI razvijaju brže od sposobnosti čovjeka te da AI u perspektivi može razviti vlastiti integritet neovisan o čovjeku i njemu prirođenim pravilima života u funkcionalnim suvremenim demokratskim društvima, uočena je potreba temeljitog i prema pravilima sigurne robotike, normiranja stvaranja, razvoja i djelovanja AI koje može biti jedino podložno svojem tvorcu – čovjeku na način kojim se štiti i ostvaruje njegov najbolji interes.

REZOLUCIJA O ROBOTICI

Regulativa na području Europske unije pojavila se u području pravila građanskog prava o robotici te je donesena Rezolucija Europskog

parlamenta od 16. veljače 2017. s preporukom Komisiji o pravilima građanskog prava o robotici (2015/2103/INL)¹.

Europski parlament je prilikom donošenja spomenute Rezolucije uzeo u obzir studiju pod nazivom „Etički aspekti kibernetičko-fizičkih sustava“ koja je provedena u ime Odjela Parlamenta za ocjenjivanje znanstvenih i tehnoloških odabira te je u uvodnom dijelu naveo razloge koji su doveli do potrebe za normiranjem robotike u području građanskog prava. Sažeto, uzelo se u obzir sljedeće:

- da ljudi već dulje vrijeme i sanjaju i provode u djelo stvaranje robota s ljudskim karakteristikama (humanoida);
- da se zbog rapidnog razvoja robotike i učestalosti njezine primjene u svakodnevnim životima nazire nova tehnološka revolucija, što je uzrokovalo i rast zaposlenosti zadnjih 200 godina na svim tehnološkim poljima;
- da je starenje svekolikog stanovništva zbog slabog prirodnog prirasta aktualni problem svih država članica EU-a (u nastavku teksta: države članice);
- da aktualni trend vodi prema razvoju pametnih i autonomnih strojeva koje je moguće obučavati i koji mogu samostalno donositi odluke te da to dugoročno donosi ne samo gospodarske koristi nego i otvara niz

¹Objava Rezolucije 2018/C 252/25 na hrvatskom jeziku u Službenom listu Europske unije C252/239 od 18. srpnja 2018.

pitanja povezanih s izravnim i neizravnim učincima na cjelokupno društvo;

- da strojno učenje predstavlja nove izazove u pogledu jamčenja nediskriminacije, pravičnosti, transparentnosti i razumljivosti u postupcima donošenja odluka;
- da primjena robotike može rezultirati transformacijom tržišta rada i potrebom da se u skladu s time razmotri budućnost obrazovanja, zapošljavanja i socijalnih politika;
- da će neminovno doći do automatizacije mnogih radnih mjesta;
- da razvoj robotike može dovesti do visoke koncentracije bogatstva i moći u rukama manjine;
- da će se razvojem robotike i umjetne inteligencije utjecati na radno okruženje, što može stvoriti nove probleme povezane s odgovornošću;
- da subjekti uključeni u razvoj i stavljanje na tržište aplikacija umjetne inteligencije od samog početka razmišljaju o sigurnosti i etici, čime se priznaje da oni moraju biti spremni prihvatiti pravnu odgovornost za kvalitetu tehnologije koju proizvode;
- da će se pojaviti pitanje pristupa podacima i zaštite osobnih podataka i privatnosti ljudi s obzirom na to da se mogu javiti problemi zbog međusobne komunikacije robotskih aplikacija i uređaja te njihove komunikacije s bazama podataka bez ljudske intervencije;
- da se napredak u području robotike i umjetne inteligencije može i treba ostvariti na način kojim se štiti dostojanstvo, autonomnost i samoodređenje pojedinca, posebno u području ljudske skrbi i interakcije te u kontekstu medicinskih uređaja koji „popravljaju” ili poboljšavaju ljude;
- da postoji mogućnost da bi umjetna inteligencija dugoročno mogla nadići ljudsku intelektualnu sposobnost;
- da daljnji razvoj i povećano korištenje automatiziranog i algoritamskog odlučivanja nesumnjivo utječe na konačne odluke koje donosi privatna osoba pa je potrebno uvrstiti zaštitne mjere i mogućnost ljudske kontrole i verifikacije;

- da primjerice SAD, Japan, Kina i Južna Koreja razmatraju regulatorne mjere u području robotike i umjetne inteligencije, a do određene su ih mjere već i poduzele te da EU zadrži kontrolu nad regulatornim normama koje treba uspostaviti kako ne bi bile prisiljene usvojiti i poštovati norme koje su im nametnuli drugi, odnosno treće zemlje koje su također predvodnice u razvoju robotike i umjetne inteligencije.

Kodeks etičkog ponašanja za inženjere robotike donesen je u sklopu Povelje o robotici koja je osnova za utvrđivanje temeljnih etičkih načela i nadzor njihova poštovanja te za usklađenost s etičkim načelima i to već u fazi istraživanja, projektiranja i razvoja robota. Navedenim Kodeksom pozvani su svi istraživači i projektanti na odgovorno djelovanje, poštovanje dostojanstva, privatnosti i sigurnosti ljudi te na blisku suradnju svih disciplina kako bi se zajamčilo da se istraživanja u području robotike u EU provode na siguran, etički prihvatljiv i učinkovit način. U sklopu Kodeksa odgovornim subjektima smatraju se ljudi, a ne roboti, dok se istraživači u području robotike trebaju obvezati na najviši stupanj etičkog i profesionalnog ponašanja te poštovati sljedeća načela: djelovanja robota u najboljem interesu ljudi; nenanošenja štete (zla) ljudima od strane robota; sposobnosti donošenja informiranog pristanka o uvjetima interakcije s robotima; pravedne raspodjele koristi povezanih s robotikom, osobito financijske prihvatljivosti za nabavu robota koji skrbe u domovima za starije ili bolesne i robota za zdravstvenu skrb.

Istraživačke aktivnosti u području robotike moraju se provoditi u interesu dobrobiti i samoodređenja pojedinaca i općeg društva, uz poštovanje ljudskog dostojanstva, fizičkog i psihološkog integriteta čovjeka, a moraju se provoditi u skladu s načelom opreza, uz predviđanje mogućih sigurnosnih posljedica rezultata i poduzimanje potrebnih mjera opreza koje su razmjerne razini zaštite te istovremeno poticanje napretka za društvo i okoliš.

Standard uključivosti pretpostavlja da inženjeri robotike jamče transparentnost i poštovanje legitimnog prava na pristup informacijama za sve sudionike, a standard odgovornosti predmnije-

va odgovornost inženjera robotike za društvene i ekološke posljedice robotike, kao i za njezine posljedice na ljudsko zdravlje sadašnjih i budućih generacija. Projektanti robota trebaju djelovati na siguran način, uzeti u obzir i poštovati fizičku dobrobit, sigurnost, zdravlje i prava ljudi te očuvati ljudsku dobrobit uz poštovanje ljudskih prava te pravovremeno objaviti čimbenike koji bi mogli naškoditi javnosti ili okolišu.

Nužan preduvjet za mogućnost kontrole robota jest reverzibilnost, odnosno temeljni koncept pri programiranju sigurnog i pouzdanog ponašanja robota, kojim se robotu pružaju informacije koja je radnja reverzibilna i kako primijeniti tu reverzibilnost, drugim riječima, koju je (posljednju) radnju ili niz radnji moguće obrisati kako bi korisnici vratili robota na „dobru“ fazu rada i izbrisali neželjene naredbe i radnje.

Inženjeri robotike dužni su osigurati privatnost osobnih podataka i njihovo ispravno (zakonito) korištenje, u što pripada jamčenje nemogućnosti prepoznavanja i identifikacije pojedinaca, osim u slučaju izvanrednih okolnosti, no i tada uz jasan, nedvojbjen i informirani pristanak svake osobe koji je potrebno zatražiti i dobiti prije bilo kakve interakcije između osobe i robota.

Zaključno se može sumirati da su projektanti robota odgovorni za razvijanje i poštovanje postupaka za valjani prethodni pristanak, povjerljivost, anonimnost, pravedno postupanje i pravičan postupak koji podrazumijeva interakciju čovjeka i robota, izvršit će sve postavljene zahtjeve za uništavanjem određenih podataka ili za njihovo uklanjanje iz skupova podataka, izbjegavat će nanošenje štete sudionicima u istraživanju, ljudskim subjektima ili sudionicima u eksperimentu, ispitivanju ili studiji. Dakako da je opasnost ponekad neizbježan i sastavni dio istraživanja, slijedom čega je nužno sastaviti i poštovati stroge protokole za procjenu rizika i upravljanje rizicima. U uobičajenim okolnostima opasnost od štete koju može prouzročiti robot ne bi trebala biti veća od one koja se redovito javlja u svakodnevnom životu, odnosno čovjek ne bi trebao biti izložen dodatnim ili većim od onih kojima su ionako izloženi u njihovom uobičajenom načinu života. Stoga je imperativ da se istraživači rukovode ostvarivanjem maksimalne koristi od njihova rada u svim fazama uz ostvarenje minimalne štete, a

djelovanje sustava robotike trebalo bi imati temelj na preciznom postupku procjene rizika koji treba pratiti načela opreza i proporcionalnosti.

Povelja u svojem sadržaju ima i Kodeks Povjerenstva za istraživačku etiku te dozvole za projektante i korisnike robota.

PITANJE ODGOVORNOSTI ZA ŠTETU – ODGOVORNOST STVORENOG ILI TVORCA?

Tri zakona robotike poznata i kao Asimovljevi zakoni² propisuju da: 1) Robot ne smije naškoditi čovjeku ili svojom pasivnošću dopustiti da se čovjeku naškodi, 2) Robot mora slušati ljudske naredbe, osim kad su one u suprotnosti s prvim zakonom i 3) Robot treba štiti svoj integritet, osim kad je to u suprotnosti s prvim ili drugim zakonom.

Kod izvanugovorne odgovornosti za štetu propisane Direktivom 85/374/EEC obuhvaćena je samo šteta koja nastane zbog greške u proizvodnji robota i pod uvjetom da oštećena osoba može dokazati stvarnu štetu, neispravnost proizvoda i uzročnu vezu između štete i neispravnosti, što izvjesno neće biti dostatan okvir koji uključuje strogu (objektivnu) odgovornost, odnosno odgovornost bez krivnje. Hrvatsko zakonodavstvo odgovornost za štetu nastalu od opasne stvari (strojeva, robota), što je najbliži propis kojim se sankcionira šteta nastala robotskim djelovanjem, normira člancima 1063. do 1072. Zakona o obveznim odnosima³ s time da se članci 1068. do 1073. odnose na motorno vozilo. Međutim, činjenica da postoje bespilotne letjelice kao i vozila na daljinsku navigaciju, bez vozača, otvara pitanje jesu li navedeni zakonski članci potencijalno primjenjivi i na robotski sustav upravljanja motornim vozilima ili bi se pri nastupu štete primjenjivala opća pravila za odgovornost za štetu od opasne stvari? A možda bi *de lege ferenda* zakonodavac trebao razmisliti o specijalnom uređenju odgovornosti od robotskih strojeva, kao što bi

²Tri zakona robotike ili Asimovljevi zakoni su set pravila koje je smislio ZF pisac Isaac Asimov. Zakoni su prvi put uvedeni u kratkoj priči iz 1942., *Runaround*.

³Zakon o obveznim odnosima (N.N., br. 35/05., 41/08., 125/11., 78/15., 29/18.).

trebao ispuniti i pravnu prazninu za odgovornost kod upravljanja bespilotnim letjelicama (dronovima) koja nije specificirana u Zakonu o obveznim odnosima niti u Zakonu o zračnom prometu.⁴

Hrvatsko obveznopravno zakonodavstvo tako je propisalo da se za štetu nastalu u vezi s opasnom stvari smatra da potječe od te stvari, osim ako se dokaže da ona nije bila uzrok štete. Za štetu od opasne stvari odgovara njezin vlasnik, a ako je vlasniku oduzeta opasna stvar na protupravan način, za štetu koja od nje potječe ne odgovara on, nego onaj koji mu je oduzeo opasnu stvar, no opet samo ako vlasnik nije za to oduzimanje odgovoran. Umjesto vlasnika stvari, i isto kao on, odgovara osoba kojoj je vlasnik povjerio stvar da se njome služi ili osoba koja je inače dužna da je nadgleda, a nije kod njega na radu, dok će pored te osobe odgovarati i vlasnik stvari, ako je šteta proizašla iz neke skrivene mane ili skrivene svojstva stvari na koje joj vlasnik nije skrenuo pozornost. U tom slučaju odgovorna osoba koja je isplatila naknadu oštećeniku ima pravo zahtijevati cijeli iznos štete od vlasnika. Vlasnik opasne stvari koji ju je povjerio osobi koja nije osposobljena ili nije ovlaštena njome rukovati odgovara za štetu koja potekne od te stvari.

Vlasnik se oslobađa odgovornosti ako dokaže da šteta potječe od nekog nepredvidivog uzroka koji se nalazio izvan stvari, a koji se nije mogao spriječiti, izbjeći ili otkloniti, zatim ako dokaže da je šteta nastala isključivo radnjom oštećenika ili treće osobe koju on (vlasnik) nije mogao predvidjeti i čije posljedice nije mogao ni izbjeći, niti otkloniti. Vlasnik se djelomično oslobađa odgovornosti ako je oštećenik djelomično pridonio nastanku štete. No, ako je nastanku štete djelomično pridonijela treća osoba, ona odgovara oštećeniku solidarno s vlasnikom stvari, dakle prema formuli "svi za jednog, jedan za sve", a dužna je snositi naknadu razmjerno težini svoje krivnje. Osoba kojom se vlasnik "poslužio" pri uporabi stvari ne smatra se trećom osobom koja bi snosila odgovornost za štetu.

Ovako stipulirane opće odredbe obveznog (građanskog) prava u području odgovornosti za štetu od strojeva preopćenite su i nedovoljno raz-

rađene, uzimajući u obzir da današnji roboti nisu samo sposobni za obavljanje supstitucijskih mehaničkih (manualnih) radnji koje su ranije bile tipične i rezervirane isključivo za ljude već su, zahvaljujući razvoju autonomnih i kognitivnih obilježja, kao što su primjerice sposobnost za učenje iz iskustva i donošenje donekle neovisnih odluka, sposobni mijenjati svoju okolinu na temelju interakcije, u kojem kontekstu se postavlja ključno pitanje pravne odgovornosti koja proizlazi iz štetnog djelovanja robota.

Kaznena odgovornost sustava AI za sada nije propisana materijalno-pravnim kaznenim odredbama, osim što je u suvremeno vrijeme posebnim zakonom uvedena kaznena odgovornost pravnih osoba za određena kaznena djela⁵, kojim su određene pretpostavke kažnjivosti, kazne, sigurnosne mjere, oduzimanje imovinske koristi, oduzimanje predmeta, javno objavljivanje presude, zastara i kazneni postupak za kaznena djela pravnih osoba. Pojedinci koji su proizveli ili programirali opasnu stvar kojom je potom počinjeno kazneno djelo dovodenja u opasnost općeopasnim sredstvom⁶ kažnjavaju se prema predviđenom zakonskom opisu tog kaznenog djela. Poseban problem u kaznenopravnoj sferi javlja se primjerice kod potencijalnih šteta u cestovnom prometu koju mogu prouzročiti automobili s neovisnim upravljanjem. Naime, postavlja se i teoretsko i praktično pitanje o kojem se kaznenom djelu radi; je li riječ o spomenutom kaznenom djelu protiv opće sigurnosti ili pak o kaznenom djelu protiv sigurnosti prometa? Sudovi u Hrvatskoj također su ovlašteni oduzeti predmet kojim je počinjeno kazneno djelo pa tako i automobil s neovisnim upravljanjem⁷ i prema Kaznenom zakonu i prema Zakonu o odgovornosti pravnih osoba.⁸ Prema potonjem, pravnoj osobi može se uz kaznu izreći i sigurnosna mjera zabrane obavljanja određenih djelatnosti ili poslova, zabrane stjecanja dozvola, ovlasti, koncesija ili subvencija, zabrane poslovanja s korisnicima državnog i lokalnih proračuna i oduzimanje predmeta.⁹

⁵Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela (N.N., br. 151/03., 110/07., 45/11., 143/12.).

⁶Puni naziv kaznenog djela iz članka 215. Kaznenog zakona (N.N., br. 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18., 126/19.) je dovodenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom.

⁷Članak 79. Kaznenog zakona.

⁸Članak 19. Zakona o odgovornosti pravnih osoba.

⁹Članak 15. Zakona o odgovornosti pravnih osoba.

⁴Zakon o zračnom prometu (N.N., br. 69/09., 84/11., 54/13., 127/13., 92/14.).

Stoga su u Rezoluciji navedeni razlozi potrebe za novim, učinkovitim i ažuriranim pravilima koja trebaju biti usklađena s nedavnim tehnološkim razvojem i inovacijama koje se koriste na tržištu, trenutni pravni okvir ne bi bio dovoljan da se podmiri šteta koju je uzrokovao robot nove generacije. Prvenstveno stoga što roboti danas mogu imati sposobnost prilagodbe i učenja, što sa sobom povlači određen stupanj nepredvidljivosti njihova ponašanja s obzirom na to da bi takvi roboti mogli samostalno učiti iz vlastitih i promjenjivih iskustava te biti u interakciji sa svojom okolinom na jedinstven i nepredvidljiv način. Sva ta pitanja jednako otvara i podnormiranost Zakona o obveznim odnosima koji je na snazi u Republici Hrvatskoj.

Ti razlozi mogu se sažeti kako slijedi:

- autonomija robota može se definirati kao sposobnost da donosi odluke i da ih provodi u stvarnom svijetu, neovisno o vanjskoj kontroli i utjecajima;
- ta autonomija je isključivo tehnološke prirode i njezin stupanj ovisi o tome za koliko je sofisticiranu interakciju s okolinom robot dizajniran;
- budući da su roboti autonomniji, to ih se manje može smatrati jednostavnim alatom u rukama drugih aktera (kao što su proizvođač, operater, vlasnik, korisnik itd.);
- time se otvara pitanje jesu li dostatna obična pravila o odgovornosti ili to zahtijeva uvođenje novih načela i pravila kojima se omogućuje jasnoća u pogledu pravne odgovornosti različitih aktera kada je riječ o odgovornosti za djelovanja i propuste robota u slučajevima kada se kao uzrok ne može odrediti specifični ljudski akter te je li bilo moguće izbjeći djelovanja ili propuste robota koji su prouzročili štetu;
- u posljednje vrijeme se zbog autonomije robota postavlja pitanje njihove prirode u svjetlu postojećih pravnih kategorija ili bi pak za njih trebalo stvoriti novu kategoriju s posebnim obilježjima i implikacijama;
- prema trenutnom pravnom okviru roboti se ne mogu smatrati odgovornima *per se* za svoja djela i propuste kojima su oštećene treće osobe;
- postojeća pravila o odgovornosti pokrivaју slučajeve u kojima se uzrok djelovanja ili propusta robota u konačnici može naći u djelovanju konkretnog ljudskog agenta, kao što je primjerice proizvođač, operater, vlasnik ili korisnik koji je mogao predvidjeti i izbjeći štetno ponašanje robota;
- budući da se, osim toga, proizvođači, operateri, vlasnici ili korisnici mogu smatrati strogo odgovornima za djelovanja i propuste robota;
- aktualni pravni okvir za odgovornost za proizvode, prema kojem je proizvođač odgovoran za neispravnost proizvoda, i propisi kojima se uređuje odgovornost za štetno djelovanje, prema kojima je korisnik proizvoda odgovoran za ponašanje koje vodi do štete, primjenjuje se na štetu uzrokovanu robotima ili umjetnom inteligencijom;
- u scenariju u kojem robot donosi samostalne odluke tradicionalna pravila neće biti dovoljna za rješavanje pitanja pravne odgovornosti za štetu uzrokovanu robotom jer prema tim pravilima ne bi bilo moguće utvrditi koja je strana odgovorna za odštetu i zahtijevati od nje da ispravi štetu koju je uzrokovala;
- s obzirom na to da su tradicionalna pravila neprimjenjiva zbog nedostataka aktualnog pravnog okvira koji se najbolje vide i u području ugovorne odgovornosti u slučajevima kad su strojevi dizajnirani na način da sami mogu birati partnere, pregovarati o ugovornim uvjetima, sklapati ugovore i odlučivati hoće li i kako će primjenjivati te ugovore.

DESET KORAKA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA OD AI

Preporuke povjerenika Vijeća Europe svrstavaju se u deset koraka koji bi trebali osigurati optimalnu zaštitu ljudskih prava pred potencijalnim opasnostima koje donose sustavi AI. Prvi korak preporuke jest *procjena učinka na ljudska prava*. Taj korak zahtijeva od zemalja članica uspostavu zakonskog okvira za proceduru procjene učinka svakog sustava AI koju javne vlasti nabave, razvi-

ju i/ili počinju koristiti. Procjena učinka na ljudska prava provodi se slično kao prilikom ocjene učinka određenog zakona.

Drugi korak je *provođenje javnih konzultacija* u različitim fazama aktivnosti povezanih s AI sustavima, osobito u fazama nabave i procjene učinka na ljudska prava. Javne konzultacije pretpostavljaju pravovremenu objavu svih podataka o konkretnom AI sustavu dostupnu svim zainteresiranim stranama (državne sudionike, predstavnike privatnog sektora, akademsku zajednicu i nevladin sektor, predstavnike medija i predstavnike marginaliziranih ili ugroženih grupa i zajednica).

Treći korak zaštite je *obveza država članica EU-a da omoguće primjenu standarda ljudskih prava u privatnom sektoru* koji treba poticati na aktivnost u sprečavanju i/ili ublažavanju štete koju njihovi sustavi AI mogu izazvati i na transparentnost identificiranja i sprečavanja moguće štete uzrokovane njihovim sustavima, a sve kako bi se na vrijeme otklonile i riješile negativne posljedice sustava AI na ljudska prava.

Uporaba AI sustava u bilo kakvom procesu donošenja odluka koji bitno djeluje na ljudska prava pojedinca mora biti prepoznatljiva. Stoga je četvrti korak upravo *informacija i transparentnost* koja će pojedini sustav AI javnosti predočiti na pristupačan, nedvojben i razumljiv način koji će svakome pojasniti kako je do odluka koje su donijeli sustavi AI došlo te kako su te odluke verificirane. Ovaj korak je osobito važan kod AI sustava s pojedincima u obavljanju javnih usluga, poslova iz područja pravosuđa, socijalne i zdravstvene zaštite. Svaki adresat takve odluke koju je donio sustav AI mora o tome biti obaviješten te upoznat s mogućnošću obraćanja stručnjaku po potrebi na vlastiti zahtjev i bez odgode. Nijedan AI sustav ne bi trebao biti složen do te mjere da onemogućiti čovjekovu reviziju i analizu, jer sustave AI koje se ne može podvrći odgovarajućim standardima transparentnosti i odgovornosti ne treba niti koristiti.

Peti korak zaštite je stvaranje zakonodavnog okvira za *neovisni nadzor* država članica nad poštovanjem ljudskih prava u razvijanju, stavljanju u uporabu i uporabi AI sustava koji može uključivati nadzorne mehanizme u obliku administrativnih, sudskih, kvazisudskih i/ili parlamentarnih

nadzornih tijela koja međusobno sadržajno surađuju. Nadzorna tijela trebala bi biti neovisna o javnim vlastima i privatnim tvrtkama koje se bave razvojem, stavljanjem u uporabu i uporabom AI sustava i moraju biti opremljena odgovarajućim interdisciplinarnim stručnim znanjima, kompetencijama i resursima da mogu obavljati svoju nadzornu funkciju; od njih se očekuje da proaktivno istražuju i prate da sustavi umjetne inteligencije poštuju ljudska prava, da primaju i rješavaju pritužbe pojedinaca na koje se odluke odnose, kao i da obavljaju periodične revizije glavnih sposobnosti i tehnološke razvijenosti AI sustava. Nadzorna tijela trebala bi imati mogućnost djelotvorne intervencije kada identificiraju povredu ili rizik od povrede ljudskih prava. Poželjno bi bilo i redovito izvještavati parlament i objavljivati izvješća o svojim aktivnostima, dok bi javne vlasti i privatne stranke trebale imati obvezu da po zahtjevu nadzornih tijela dostavljaju sve informacije nužne za djelotvoran nadzor nad AI sustavima i redovito podnose potrebna izvješća nadzornim tijelima. Kako bi nadzor bio i učinkovit, korisnici sustava AI trebali bi provoditi preporuke nadzornih tijela u vezi s učincima AI sustava na ljudska prava. Procesi nadzora morali bi biti transparentni i podlijevati odgovarajućoj javnoj analizi, a odluke nadzornih tijela moraju podlijevati žalbi ili neovisnoj reviziji.

Osiguranje *nediskriminacije i jednakosti* šesti je korak u zaštiti ljudskih prava pred sustavima AI, što podrazumijeva sprečavanje i ublažavanje rizika od diskriminacije u svim segmentima djelovanja AI, osobito u odnosu na skupine koje su pod povećanim rizikom da im prava budu nerazmjerno ugrožena umjetnom inteligencijom. Države članice moraju se suzdržati od uporabe AI sustava koji diskriminiraju ili vode do diskriminatornih ishoda te unutar svoje jurisdikcije štiti pojedince od posljedica AI sustava koje koriste treće osobe.

Zaštita podataka i privatnost je sedmi korak zaštite koja se postiže razvojem, osposobljavanjem, testiranjem i uporabom AI sustava na način kojim se poštuje privatni i obiteljski život pojedine osobe u slučajevima obrade osobnih podataka. Postizanje pravične ravnoteže, odnosno razmjernosti između načina obrade podataka u kontekstu AI sustava i legitimnog cilja koji se želi ostvariti takvom obradom podataka i u svakoj fazi obrade podataka znači odražavati ravnotežu između

interesa koji se ostvaruje razvojem i uporabom AI sustava s jedne i prava i sloboda koji se time dovode u pitanje, s druge strane.

Sloboda izražavanja, sloboda okupljanja i udruživanja i pravo na rad osmi je korak zaštite u kontekstu odgovornosti poštovanja, zaštite i ostvarivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda svakog pojedinca, u ostvarivanju kojeg države članice moraju uzeti u obzir cijeli spektar međunarodnih standarda ljudskih prava koja bi mogla biti ugrožena uporabom sustava AI.

Kako bi sustavi AI uvijek bili pod ljudskom kontrolom, čak i pod okolnostima kad strojno učenje i slične tehnike omogućuju AI sustavima donošenje odluka neovisno o specifičnoj čovjekovoj intervenciji, potrebno je u *normativni sustav implementirati pravne lijekove* kao deveti korak zaštite ljudskih prava od AI. Države članice moraju utvrditi jasne granice odgovornosti za kršenja ljudskih prava koja se mogu pojaviti u različitim fazama rada AI sustava. Opća i osobna odgovornost za kršenja ljudskih prava do kojih dođe u razvoju, stavljanju u uporabu ili uporabi AI sustava uvijek moraju biti na fizičkim ili pravnim osobama, čak i u slučajevima kad mjeru koja krši ljudska prava nije izravno naložila odgovorna osoba ili operater. Svatko tko smatra da je žrtva povrede ljudskih prava proizašle iz razvoja, stavljanja u uporabu ili uporabe umjetne inteligencije kod javne vlasti ili privatne osobe, mora imati osiguran djelotvoran pravni lijek pred državnim tijelom, slobodan pristup tom djelotvornom pravnom lijeku, a sam pravni lijek mora biti djelotvoran. Djelotvorni pravni lijekovi imaju brzu i adekvatnu naknadu i preinačenje bilo kakve štete nastale razvojem, stavljanjem u uporabu ili uporabom AI sustava, a mogu uključivati mjere prema parničnim, administrativnim ili čak kaznenim propisima.

Posljednji, deseti korak u zaštiti ljudskih prava pred sustavima AI mogao bi slobodno biti i pravi; radi se o *promidžbi AI pismenosti*, odnosno educiranosti o AI. Poznavanje i razumijevanje AI trebalo bi se promovirati u vladinim institucijama, neovi-

snim nadzornim tijelima, nacionalnim strukturama za zaštitu ljudskih prava, pravosuđu i policijskim tijelima, kao i u najširoj javnosti, dok se od država članica očekuje da razmotre osnivanje konzultativnog tijela na razini vlade koje bi davalo savjete o svim pitanjima u vezi s umjetnom inteligencijom.

ZAKLJUČNO

De lege lata norme koje su većinom deklarativne i preventivne naravi na području uređivanja AI više nisu dostatne te ne prate jednakom dinamikom potencijal i strelovit razvoj sustava AI i njegove implikacije, kako one dobre, tako i one loše, na čovjeka i ljudska prava i slobode općenito. Kako postojeće norme ne bi ostale na razini teoretskog i iluzornog, suvremena zakonodavstva morala bi kontinuirano pratiti znanost robotske tehnologije i redovito *de lege ferenda* popunjavati normativne pravne praznine pravovremenim izmjenama, dopunama ili sustavnim uvođenjem novih pravila koja moraju imati kvalitetu stvarne i učinkovite zaštite ljudskih prava pred novim generacijama AI.

LITERATURA

Bošković Batarelo, M.: Etika i nove tehnologije, stručni članak, *IUS-info*, pravni i poslovni informacijski portal (LEXPERA pravne i poslovne informacije d.o.o.), 2020.

Mrčela, M., Vuletić, I.: Kazneno pravo pred izazovima robotike: tko je odgovoran za prometnu nesreću koju je prouzročilo neovisno vozilo?, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, broj 68, 2018., (3-4), 465-491.

Stokić, M.: Vještačenje u predmetima protupravnih radnji izvršenih uz uporabu informatičko-komunikacijske tehnologije, stručni članak *IUS-info*, pravni i poslovni informacijski portal (LEXPERA pravne i poslovne informacije d.o.o.), 2017.

Ivana Đuras, dipl. iur., viša savjetnica
Ustavni sud RH, Zagreb